

ישראל והסהר הפורה*

אהרון בן-עמי

* "הסהר הפורה", המונח ההיסטורי המוכר, בו משתמש המחבר, אין לו דבר וחצי דבר עם המשמעות בעידן המודרני. המונח התיכון, אסם התבואה של העת העתיקה, הוא כיום מן האזורים העניים על פני כדור הארץ. (הערי המערכת).

ירדן, אשר כל המפריד בינה לבין היותה מדינה פלשתינאית הוא המשטר המלוכני. לפיכך, אם וכאשר המדינה הפלשתינאית הנוספת בארץ-ישראל המערבית תאמץ לעצמה, במוקדם או במאוחר, מדיניות איך-נטית כלפי שתי שכנותיה במזרח ובמערב, היא תוכל להסתמך על 2 מיליון ויותר פלשתינאים בירדן ועל קרוב למיליון פלשתינאים בישראל, במקביל להמשך ההתשה הטוריסטית מצד ארגונים "פורשים".

לעומת זאת, מדינות הסהר הפורה הקיימות, שאוכלוסייתן מגיעה ליותר מ-30 מיליון נפש ושטחן 700 אלף קמ"ר, כוללות בתוכן ממילא את רוב הפלשתינאים. כידוע, מלבד אחדותן האתנית וההיסטורית, הן מבורכות בנפט ובמים בשפע ופוטנציאל הפיתוח הכלכלי שלהן (ביחד) גבוה למדי. אמנם ברגע זה בולטים יותר הקרע והאיבה השוררים בין המשטרים בעירק, בסוריה ובירדן, אבל משטרים הולכים ומשטרים באים, לעתים בהפתעה גמורה באזורנו. אפילו למשטרים הקיימים יש מכנה משותף אחד לפחות והוא: אלה הם משטרי שליטה של מיעוט אליטי ברוב כזה או אחר באוכלוסייה, המאיים על יציבותם. בעירק שולט מיעוט סוני על הרוב השיעי בדרום, ועל מוסלמים לא-ערבים (הכורדים) בצפון, ולכן, בלי קשר לדיקטטורה הפרנויאידית הקיימת, שואפים הסונים העירקיים זה מכבר להתחבר אל בני עדתם בסוריה ובירדן, כדי להתגבר על חולשתם הדמוגרפית.

בסוריה שולט לפי שעה משטר של מיעוט עלאווי (כ-10 אחוזים מהאוכלוסייה) על רוב סוני-ערבי אונטני, וזה האחרון זקוק לתגבור אתני של בני-מינו ביחס לפסיפס העדתי בלבנון הנחשקת, ויותר מכך ביחס לאיזון ולעומק האסטרטגי הנשאף לגבי ישראל, שרק עירק יכולה לספק אותו לאורך ימים.

בירדן מצבו של המשטר הקיים רעוע עוד יותר לטווח הארוך, והוא נשען כבר שנים רבות על הכוח המאזן הישראלי נגד כל שינוי בסטטוס-קוו, הן מבחוץ והן מבפנים. מאז יסודה הוקמה ירדן כ"מדינה זמנית" של נצר מן הגזע ההאשמי לקראת מימוש האחדות עם "סוריה הטבעית" ועם האחות העירקית הגדולה. אין להוציא מכלל אפשרות שהמשטר הירדני יסקול שוב (כפי שעשה בעבר)

מטרות של מאמר זה היא לבחון שתי חלופות לפתרון מדיני של מה שקרוי "הבעיה הפלשתינאית" (או, אם תרצו, "בעיית ערביי ארץ-ישראל") בהקשרה האזורי הרחב ומבחינת העניין היסודי של ישראל בהסדר שלום יציב ככל האפשר במזרח התיכון.

החלופות שייודונו כאן הן: (א) הקמת מדינה פלשתינאית "עצמאית" בארץ-ישראל המערבית (ננסית, מפורזת ומתוסכלת ככל שתהיה); (ב) ספיגת הזהות הפלשתינאית במסגרת ערבית לאומית של הסהר הפורה (שהניסיונות לאיחודו מלווים את האזור מאז פירוקה של האימפריה העות'מנית ומהווים גורם מובנה בדינמיקה של אזור זה עד ימינו אלה).

לפני כל ניתוח מפורט, מן הראוי להקדים ולציין כי בעוד שהחלופה הראשונה תלויה במידה מכרעת ברצונה של ישראל, הרי החלופה השנייה עומדת על רגליה היא, בין שהיא תואמת ובין שאינה תואמת את האינטרסים של ישראל. אלא שמטעמים מובנים חייבת ישראל להביא אותה בחשבון מראש, לפני כל הכרעה מדינית בארץ-ישראל המערבית. ייתכן גם שהשאיפה ל"מודוס ויונדי" עם הסביבה הערבית תחייב את ישראל להיות מעורבת בצורה כלשהי בעיכוב או בעידוד ניסיון עתידי לאיחוד בסהר הפורה, כשם שגם מדינות אחרות הגובלות באזור, כגון ערב הסעודית, אירן, תורכיה ומצרים, מעורבות מאז ומתמיד בעניין זה; והוא הדין, כמובן, גם במעצמות מסוימות שמחוץ למזרח התיכון.

נתון משמעותי נוסף, הנוגע לשתי החלופות הני"ל, קשור בפיזור הדמוגרפי הנוכחי של הפלשתינאים. מקורות ערביים ואחרים מדווחים על 6.5 מיליון פלשתינאים בערך, שמתוכם רק 1,800,000 איש יושבים כיום בשטח המיועד למדינה הפלשתינאית, ואילו בסהר הפורה (ירדן, סוריה, לבנון ועירק) מגיע מספרם ל-3 מיליון בקירוב. זאת מלבד שאר ה"פזורה" במדינות שונות בעולם ובמזרח התיכון. הווה אומר, כי יותר משיוכלו הפלשתינאים לבצע "קייבו גלויות" למדינתם הננסית והצפופה (בשטח של 6,000 קמ"ר בערך), הם ישאו עיניהם מצד אחד לשינויים טריטוריאליים "צודקים" (על יסוד עקרון השוויון) לגבי חלוקת הארץ עם היהודים, ולא כל שכן ל"אנשלוס" של

התחברות מונעת עם מדינה שכנה (או יותר מאחת) בסהר הפורה כדי להתגבר "בכבוד" על הבדלנות הפלשתינאית המאיימת עליו במישרין.

הקשר ההיסטורי בין הסכסוך בארץ-ישראל וזמנות שונות לאיחוד הסהר הפורה

עוד בתקופה שקדמה לכיבוש האזור על-ידי בריטניה מידי האימפריה העות'מנית נתפס הסהר הפורה כחטיבה אתנית אחידה, המתאימה למסגרת מדינית אחת, הן מנקודת-ראות קולוניאלית בריטית והן מבחינת הניצנים הראשונים של לאומיות ערבית מאורגנת (משפחת השריף חוסיין במכה ואגודות-הסתר הערביות בדמשק). אמנם הישות הציונית בארץ-ישראל היתה אז עדיין בחיתוליה, אך כגורם מדיני פוטנציאלי (לפני ואחרי "הצהרת בלפור") כבר מילאה תפקיד בתכניות ובמאבקים הדיפלומטיים לגבי עתיד האזור. רק האילוצים הבריטיים להתחשב באינטרסים הקולוניאליים של צרפת באזור, שהובילו להסכם סייקס-פיקו הידוע ב-1916, עיצבו את הגבולות ה"בינלאומיים" שנתהוו מאז באזור והתגבשו ב-1921 בוועידת קהיר הבריטית, בהנהגתו של שר-המושבות דאז וינסטון צ'רצ'יל. אין צריך לומר שלא הערבים, ובוודאי שלא הציונים, היו מסוגלים לקבוע אז משהו משמעותי בעיצוב מפת האזור, אף שבתור אובייקטים של מדיניות מוטלת מבחוץ הם "נלקחו בחשבון", בעיקר בתור משתפי-פעולה.

הדגשת השרירותיות והמלאכותיות של הגבולות שנקבעו באותן שנים מהותית לניתוח זה, לא דווקא כשיעור בתעותועיה של ההיסטוריה, או בנכלי הדיפלומטיה, אלא כממד יסודי באקטואליה של ההווה ובדינמיקה של הכוחות העתידיים לעצב את פני העתיד. בספר חדש, שהתפרסם באחרונה על-ידי היסטוריון מודרני ומומחה למשפט בלונדון, מאפיין המחבר את "תוואי המתאר" של קביעת הגבולות בסהר הפורה בזו הלשון:

עירק ומה שקרוי היום ירדן, למשל, הן המצאות בריטיות, קווים שנמתחו על מפה ריקה על-ידי פוליטיקאים בריטיים בתום מלחמת-העולם הראשונה; ואילו הגבולות של סעודיה, כוויית ועירק הותוו על-ידי פקיד אזרחי בריטי ב-1922; הגבולות שבין המוסלמים לנוצרים בסוריה-לבנון הותוו על-ידי צרפת, והגבולות שבין ארמניה לאזרבייג'ן הסובייטית הותוו על-ידי רוסיה.

המעצמות האירופיות האמינו באותה תקופה, שיש ביכולתן לשנות את מבני היסוד הפוליטיים הקיימים באסיה המוסלמית, ובנסותן לעשות כן החדירו למזרח התיכון מערכת מדינות מלאכותיות, שהפכה אותו לאזור של ארצות שעד היום לא נעשו אומות.¹

פרומקין היה מדייק יותר אילו כתב "ארצות שלא נעשו אומות נפרדות". הפיצול שנכפה מבחוץ הוא הדבר החקוק עמוקות בתודעתם הלאומית של הערבים, בייחוד בסהר הפורה. אותה זהות עצמית הקרויה בפייהם "עורבקה"

(ערביות) פוצלה באורח מלאכותי לארצות שונות (לפי אינטרסים אימפריאליסטיים), למרות קיומה של אומה טבעית אחת מבחינה היסטורית, לשונית ודתית. אבל עובדה היא שהפיצול נמשך, למרות שמזה יובל שנים בערך מדינות הסהר הפורה הן מדינות עצמאיות. לכן, אחת מן השתיים: או שהגבולות המלאכותיים הצמיחו במקום ה"ערביות" אוסף של עמים חדשים (עירקים, סורים, לבנונים, ירדנים, פלשתינאים) או שה"ערביות" לא נפחה את נשמתה ורק המשטרים הנפרדים שנבנו מדיכוייה הם משטרים מלאכותיים, וסופם לעבור מן העולם על מנת שהאזדות המתממהת תבוא על תיקונה.

עניינו כאן איננו בתהליך כשלעצמו אלא, כאמור, בהצטלבות הסכסוך בארץ-ישראל עם רעיונות שונים לפתור אותו על-ידי צירופם של ערביי הארץ להגדרה עצמית ערבית רחבה במסגרת כלל ערביי הסהר הפורה, כפיצוי או כתמריץ להשלמתם עם "אבדן טריטוריה" (בגודל מסוים, שהשתנה מזמן לזמן), לטובת ההתיישבות הציונית. גם בנושא מוגבל זה אין הכוונה לסקירה שיטתית ומפורטת, אלא לציוני-דרך רלבנטיים לשאלות שהוצגו במאמר זה.²

פרטי ה"משא-ומתן" בין הנסיך פייצל לווייצמן בתיכון בריטי ומתוך כוונה של פקידים מסוימים לנצל את שתי "התנועות הלאומיות" כדי לסלק את צרפת מהאזור, ידועים למדי מן ההיסטוריוגרפיה הענפה הנוגעת לתקופה זו. אלא חשוב להזכיר שבצד הדיפלומטיה הריאליסטית (הכרת התלות בבריטניה) של מנהיגי הערבים והציונים באותה תקופה, היה לשני הצדדים (ההאשמי והציוני) חזון מדיני בעל מעוף, שניתן לסכמו במשפט קצר אחד: הסתייעות בבריטניה להקמת מדינה ערבית גדולה במשולש שבין מכה, דמשק ובגדד, כתמריץ להשלמה ערבית עם המדיניות הבריטית (אם היתה כזאת) לייסד מדינה יהודית בארץ-ישראל.

אפשר לעמוד על ממדי החזון הדיפלומטי הציוני באותה תקופה מתוך ציטוט ממכתבו של וייצמן לצ'רצ'יל, בראשית 1921. וייצמן כתב שההסכם בין בריטניה לצרפת "מנתק את ארץ-ישראל מן הגישה אל הליטני, מונע ממנה את ההחזקה בירדן העליון ובירמוך, ונטול ממנה את הרמה הפורייה שמזרח לכנת, רמה שנחשבה עד כה כאחד השטחים החשובים ביותר להתיישבות יהודית בקנה-מידה גדול". אשר לעבר-הירדן, כתב וייצמן לצ'רצ'יל,

שדות גלעד, מואב ואדום, ונחלי הארנון והיבוק... קשורים לארץ-ישראל מבחינה היסטורית, גיאוגרפית וכלכלית, והצלחת הבית הלאומי היהודי חייבת להתבסס עכשיו, לאחר שהרמה הצפונית העשירה נלקחה מארץ-ישראל וניתנה לצרפת, במידה רבה על השדות האלה.³

באותה רוח ובאותו פירוט כתב גם השופט ברנדייס (מנהיג ציוני אמריקה) במברק לבלפור באותה שנה.

המצויאות שהותירה ההיסטוריה משני החזונות הללו, וכן מן התכניות הבריטיות האימפריאליות, ידועה היטב. אבל יש לזכור כי הגרעינים הרעיוניים שנזרעו באותן שנים לא נרקבו לגמרי מתחת לאדמה. יש יסוד להניח שאף לאחר כל התמורות שאירעו מאז בסהר הפורה, עדיין קיימים, בצורה

² לסקירה מפורטת ראה: יהושע פורת, **במבחן המעשה הפוליטי - ארץ-ישראל אחדות ערבית ומדיניות בריטניה** (הוצ' יד ברצ'יל, תש"מ"ה). זו השלמה היס' טוריוגרפית טובה לספרו של פרומקין, המביאה את הקורא עד שלחי מלחמת-העולם השנייה.

³ מצוטט על-ידי פרומקין (שם, עמ' 424), מתוך Kileman, *Foundations of British Policy in the Arab World*, 1970.

¹ דוד פרומקין, **השלום האחרון** - כך נוצר המזרח התיכון המודרני 1914-1922, (עברית: הוצ' דביר, 1994). זהו מקור מקיף ומעודכן להבנת מורכבותה של המדיניות הבריטית במזרח התיכון במהלך מלחמת-העולם הראשון ובהשנים הראשונות שאחריה.

סמויה כלשהי, שני הצמחים שנבטו בראשיתה של התקופה הפוסט-עות'מינית, דהיינו: תלות הדדית מסוימת בין אחדות הסהר הפורה לעצמאותה של ארץ-ישראל. ענפיהם המשתרגים של שני עצים עתיקים-חדשים אלה הסתבכו בינתיים ב"צמחיות" זרות ומזרות אך לא קמלו ולא נעלמו כליל מאדמת הסהר הפורה. ואף זאת אין לשכוח, כי מגזעיהם של עצים אלה צמחו גם ענפי-פרא ("חזירים" בלשון עממית) או ענפי-ניווון (זולזים ונטישות בלשון התנ"ך), שאותם יש להסיר לפני כל תכנית גיזום עתידית. אך כדי שלא להיחשד ב"אוטופיזם", רחמנא ליצלן, עלי לציין שבכל מבט מפוכח אל קרקע המציאות, אין נראים מסביב אלא עשבים שוטים...

שנות השלושים והארבעים (עד להקמתה של הליגה הערבית ב-1945, או עד להפכות הצבאיות במדינות שהשתתפו במלחמה הראשונה נגד ישראל), עמדו בסימן של יזמות בלתי-פוסקות מצד שתי השושלות ההאשמיות, של פייצל בעירק ושל עבדאללה בעבר-הירדן, לכינון פדרציה ערבית בסהר הפורה. יזמות אלה נקשרו רובן ככולן בהסכמה לאוטונומיה ציונית בחלק כזה או אחר של ארץ-ישראל (חילוף תפקידים אירוני של ההיסטוריה הנוהגת מדי פעם להתהפך דווקא בעקבות מלחמות...). כדי לזכות בתמיכת המדיניות הבריטית באזור, בהנחה המוטעית שמחויבות בריטניה לבית הלאומי היהודי אינה ניתנת לביטול גמור. האמת היא שהבריטים לא הביטו בעין יפה גם על רעיון הפדרציה ההאשמית מתוך שיקולים משלהם שהזמן גרמם. בראשית היה המכשול הצרפתי, אך לאחר מכן נוצר אינטרס לקדם את הממלכה הסעודית המתחרה, על רקע העניין בנפט שהחל להתגלות. לבסוף העיבו על שמי האזור ענני הסכנה של חדירה איטלקית וגרמנית, בשיתוף-פעולה גובר והולך עם לאומנות ערבית מרדנית.⁴

המיתוס של קביעות (אם לא "נצחיות") האימפריה הבריטית באזור (שאגב, הוחלף בימינו לקביעות ההגמוניה האמריקנית) היה בעוכריהם של כל הנוגעים בדבר. הבית הלאומי היהודי נחשב מלכתחילה למטרד חריג במיוחד (ספק "נכסי" ספק "נטלי", כמו שאומרים בארצות-הברית בימינו), על שום תכונותו הדינמית להתפתח לממדים בלתי-יודעים מראש, ובעיקר בשל הקושי לפשר בינו ובין גורמים עוינים בסביבתו על בסיס סטטי של הקיים. אמנם ציונים "רוחניים" מסוימים חיפשו איזו "ברית שלום", שביסודה יונח העיקרון של עיקור הדינמיות הציונית (עלייה והתיישבות) ומיסוד סטטי של הסטטוס-קוו. מחשבה זו תאמה ככפפה ליד את הלך-הרוח האימפריאלי הבריטי. אבל דבר כזה נחשב לסם-מוות בעיני הציונים האקטיביסטיים, הן מן האגף ההתיישבותי-אבולוציוני והן מן האגף המדיני-מהפכני.

לרגע היסטורי קט נדמה היה שכאילו נחתך הקשר הגורדי של הסכסוך הציוני-ערבי על-ידי תכנית החלוקה של ועדת פיל ב-1937. דוד בן-גוריון, כיו"ר ההנהלה הציונית, עסק לפני כן, בשנים 5-1934, ברעיון של פיוס הסביבה הערבית עם הציונות על-ידי פדרציה בסהר הפורה, שתספק מוצא רחב למאוויים הלאומיים של הערבים באזור, ובה בשעה תפנה מקום למאוויים הציוניים. כלומר, בעזרת הבריטים כמובן, יקבלו הערבים דבר שאין להם, וזכותו יותרו על חלק משאיפותיהם. תכנית החלוקה הופיעה

לאחר מאורעות-דמים בארץ, ובעקבות סירובם של הבריטים לתמוך ברעיון הפדרציה ההאשמית בסהר הפורה, הן כפי שהוצע על-ידי ערבים שונים באזור, והן כפי שנחה על-ידי הציונים.⁵ אבל בן-גוריון, שראה בחלוקה מעין "הסדר-ביניים", או כפי שהתבטא, "שלב מכריע להגשמת הציונות הגדולה", ביקש להבטיח באמצעותה את הדינמיקה הציונית, לקראת המדינה היהודית הגדולה שעליה חלמו זיבוטינסקי ווייצמן, אוסישקין וכזנלסון וטבנקין, או הרב קוק והרב פישמן, ומנהיגים אחרים. ואילו ערביי הסהר הפורה חשבו (בנסיבות הבינלאומיות ששררו באותו זמן) על גרסת הקפאה, שתיכפה על הציונות מכוחה של ברית ערבית-בריטית. הם סמכו יותר מדי על העניין הבריטי בקידום, שעה שהבריטים החלו כבר לרצות ביקרו של המלך אבר-סעוד (שגם אצלו נצנצו רעיונות "פדרליים" מחשש "הסכנה ההאשמית"),⁶ ולא פחות מכך על פיוס הלאומנות הערבית הקיצונית נוכח הפיתויים מאיטליה הפשיסטית וגרמניה הנאצית.

תשובה ערבית אפיינית לאותו זמן ניתנה על-ידי עוני ביי עבד אל-האדי (מנהיג מפלגת "איסתיקלאל" הפך-ערבית בארץ) למשה שרתוק (שרת) ב-1937:

לא בידך הוא לתת לי פדרציה ערבית; אין זה גם בידי להגשים עכשיו פדרציה כזאת; היא נמצאת בחביונו של העתיד... גם אם תקום אי-פעם פדרציה ערבית, אזי יש לנו עניין בצירוף ארץ-ישראל לפדרציה זו בתור ארץ ערבית; איזה עניין יש לנו בארץ-ישראל יהודית מצורפת לפדרציה ערבית?⁷

מה שהיה טמון "בחביונו של העתיד" (כעבור שלושים שנה בלבד מאותה שיחה בין עבד אל-האדי לשרת) לא נראה אפילו בחלומותיהם הפרועים ביותר של הציונים או הערבים, שלא להזכיר את הבריטים.

תבוסת הפך-ערביות מיסודם של הנאציזם והבעת'יזם

ית מאן דפליג שגמאל עבד אל-נאצר (1954-1967) היה גדול המנהיגים הערביים במאה העשרים. למרות קצו הטרגי, גילם נאצר ברעיונותיו ובמעשיו את קו פרשת-המים של יציאת הערבים מעבדות לחירות, מאובייקט של קולוניאליזם לסובייקט מכובד במערכת הבינלאומית, מחברה אחוזה בקורי פיאודליזם לחברה המחפשת דרכים לעידן המודרניות.

נכון שהרקע הנוח לעלייתו המטאורית של נאצר היתה המלחמה הקרה בין מערב למזרח, שב"קו התפר" שלה נמצא המזרח התיכון, ללא "מסך ברזל" מוגדר. האזור לא היה "שטח הפקר" מוזנח בין שני הגושים; אדרבא, נמצא בו מאגר הנפט החיוני ביותר לתעשיית המערב; נמצאו בו צמתי תחבורה בעלי חשיבות גלובלית, ונמצאה בו אוכלוסייה בעלת משקל סגולי ב"עולם השלישי" של אסיה ואפריקה (שתי יבשות עם חומרי-גלם חשובים לא פחות מן הנפט). במילים אחרות: לשון-מאזניים במאזן הכוח הגלובלי. אך תנאים אלה, כשלעצמם, אינם יוצרים

⁵ בן-גוריון, **פגישות עם מנהיגים ערבים** (1967); פורת, שם, פרק ב'; י גורני: **מדיניות ודמיון – תכניות פדרליות במחשבה המדינית הצ-יונית 1914-48**; י גורני, **השאלה הערבית והב-עיה היהודית** (1985); ש דותן, **המאבק על אר-ץ-ישראל** (1981), ואח-רים.

⁶ בראשית מלחמת-העולם השנייה צצה יזמתו הפך-סטטית של ג'ון פילבי, בשם אבר-סעוד, להעב-רת ערביי ארץ-ישראל תמורת סכום כסף גדול והרחבת ממלכתו לתחר-מי הסהר הפורה. זמן מה נדון הרעיון בארץ ובלונדון, וגם צירציל הפנה את וייצמן לרוווח-לט בעניין זה.

⁷ פורת, שם, עמ' 72; משה שרת, **יומן מדיני**, כרך ב', עמ' 3-112.

⁴ הנושא כולו נסקר בה-רחבה וידוע כיום ממקור-רות שונים. ספרו הנ"ל של פורת מוקדש כולו לעניין זה, תוך ביסוס מתועד של ההסתייגות הבריטית מאחדות ער-בית מכל סוג שהוא, במשך כל התקופה, כולל קישורה לשאלת ארץ-ישראל.

בהכרח מדינאי נועז ובעל מעוף, ובוודאי שאינם מתווים לו את דרכו.

נאצר לא זכה באור מן ההפקר. הוא אמנם "מצא עצמו" בעמדת שלטון בשעת דמדומים וחילופי משמרות בין סוכת בריטניה הנופלת לענק האמריקני חסר-הניסיון, כאשר גם כללי המשחק במערכת הבינלאומית השתנו מיסודם. אך הוא פעל בשיטת דיפלומטיית ההלם (shock-diplomacy).

תחילה נעץ סיכה חדה בבלון של "ברית בגדד" (שכללה את תורכיה, עירק, אירן, ופקיסטן), אחד הגושים בחסות ארצות-הברית, שנועדו לבנות חומות-בלימה נגד התפשטות הקומוניזם הסובייטי והסיני. עד מהרה הוברר שהעולם הערבי אינו הולך שבי אחרי המשטר המלוכני-שמרני של עירק. אחר-כך העמיד נאצר ל"מכרז" את בניית סכר אסואן על הנילוס, והמחיש את הליטותן של שתי מעצמות-העל להשקיע ברכישת הרצון הטוב של מצרים. מיד לאחר מכן ביטל את כל ההסכמים עם בריטניה והלאים את תעלת סואץ. בתוך כך נעשה לאחד המארגנים העולמיים של המדינות "הבלתי מזדהות", יחד עם אישים בעלי מעמד מיוחד כמו טיטו, נהרו וסוקרנו; פרסם את ספרו על המהפכה בשלושה מעגלים (הערבי, האיסלאמי והאפריקני); סייע למרד האלגירי נגד צרפת; ולבסוף, בעוד ארצות-הברית מתמהמהת בהענקת חסדיה הכלכליים והצבאיים, עשה את עסקת-הנשק הגדולה עם ברית-המועצות ומסר לה את ביצוע המפעל באסואן. למעשה החדיר נאצר את הסובייטים ביד רמה אל לב המזרח התיכון, וכל זאת במרוצת שנתיים.

העולם הערבי הופנט וחושמל מתחושת העצמאות הראשונית המופגנת קבל-עולם, ואילו העולם המערבי הגיב במבוכה ובאזלת-יד. עד מהרה התברר שהדרך לכיבוש המעגל הערבי נוטה לעבור על גופתה של מדינת ישראל. הנה הוא, צלאח א-דין המודרני, שכבר החל בהסגר ימי על ישראל בתעלת סואץ ובמצרי טירן, משלח בה טרוריסטים פלשתינאיים, והולך לגול מעל הערבים את חרפת 1948...

מלחמת המנע של 1956 שערכה ישראל נגדו (בתמיכתן החלקית והמהוססת של צרפת ואנגליה), שנעצרה עם כיבוש מדבר סיני, הפכה עד מהרה לניצחון מדיני מרשים של נאצר. מעצמות-העל אילצו את אנגליה וצרפת להסתלק בחרפה מניסיון השלומיאלי להשתלט על תעלת סואץ, וכפו על ישראל לסגת אל "ממדיה הטבעיים". לעומת זאת, מצרים יצאה מן העניין בלתי-מונצחת למראית-עין (גם אם נאלצה לוותר על ההסגר במצרי טירן ולהשלים עם כוח שיטור של האוי"ם בסיני). הנאצריזם פרץ אל תודעת הערבים, בייחוד בסהר הפורה, כתנועת שחרור פן-ערבית מבטיחה, הצועדת לקראת התעצמות שהעולם הערבי טרם ידע דוגמתה בזמן החדש, בתמיכתה הצבאית והמדינית המוגברת של מעצמות-העל.

בעשר השנים הבאות התפשט הנאצריזם כתבערה בשדה-קוצים, בייחוד בסהר הפורה הבלתי-יציב, אם כי כאן קם לו מתחרה בדמות מפלגת הבעת' (ה"סוציאליסטית") בסוריה ובעירק.⁸ ב-1958 נפרצו כל המחסומים בפני מהפכה פן-ערבית. סוריה "התאחדה" עם מצרים ל"קהילייה ערבית מאוחדת" (קע"ם), בבגד נגררו ברחובות גופותיהם של ראשי המשטר המלוכני ההאשמי אחרי הפכה צבאית, משטרו של המלך חוסיין בירדן

התנדנד ברוח, וכך גם המשטר הנוצרי-מרוני בלבנון. בית-המלוכה הסעודי עמד אף הוא בתור אל הגיליוטינה, על כל המסקנות האסטרטגיות-גלובליות שהופיעו באופק הקרוב.⁹ מעצמות המערב נחלצו להגיב על האתגר בצעדים לא שגרתיים. הצי השישי של ארצות-הברית הנחית כוח סמלי בלבנון וחיל-האוויר הבריטי הצניח כוח דומה בירדן ("בעלת-הברית"), כאיתות לסובייטים ולמהפכה הנאצרית היכן בדיוק נמתחים הקווים האדומים (לפי "דוקטרינת אייזנהאור").

ההמשך, מבחינת מדינות הסהר הפורה, היה רב-משמעות. ב-1961 נתפרקה חבילת האחדות הסורית-מצרית, למרות – או בזכות – עליית כוחו של הבעת' הפן-ערבי, שנתגלה כלא פחות סורי-לאומי מגורמים לאומניים אחרים. הוא הדין גם בגוללים שונים של ההפכות הצבאיות וההפכות-שכנגד בעירק. הפן-ערביזם, כאידיאולוגיה, היה עדיין בקו עלייה, אך כמדיניות מונהגת ממצרים נבלם, יותר בשל "לוקל-פטריוטיזם" מאשר בגלל התערבות מבחוץ. כבר אז נסתמנה המגמה עתידית-היומין של הסיכוי לאחדות אורגנית יותר בסהר הפורה, שהתבטאה תוך שנים מועטות בהשתלטות מפלגת הבעת' על עירק וסוריה, בזו אחר זו, תוך נאמנות מוצהרת לפן-ערביזם, אבל בגרסתו האזורית המצומצמת. בשנים שלאחר 1961 התבלטו יותר ויותר הבדלים "עקרוניים" בין הסוציאליזם המצרי והסוציאליזם הבעתי.¹⁰

נאצר ידע שהבעיה לא תיפתר באולמות של קונגרסים, או בבירורים אידיאולוגיים נוקבים בין מנהיגי מצרים, עירק וסוריה, אלא בשדות-הקרב. לחשנים מבית ומחוץ לחשו באוזניו שהוא נועד להיות "ביסמרק של העולם הערבי", שיוביל אותם לאחדות (בהנהגת פרוסיה-מצרים), עלידי ניצחון מכריע על ישראל. אלא שהכווייה הצורבת של 1956 הזכירה לו שאסור לדחוק את הקץ והעניין מחייב צבירת כוח ממושכת. בינתיים יש לנקוט בשיטת "הגישה העקיפה" של התקדמות צבאית מן השוליים אל המרכז. הזדמנות כזאת נפלה לידי עם המרד בתימן נגד המלך יחיא, שהביא מיד להתערבות של חיל-משלוח מצרי במלחמת האזרחים שם. שדות-הנפט של ערב הסעודית ונסיכויות המפרץ היו רחוקים אמנם מתימן, אך רק המדבר הפריד ביניהם.

התעצמותה הצבאית של מצרים נמשכה במלוא הקצב, אך עצם השקיעה בביצה התימנית, ללא ניצחונות מזהירים, הורידה במקצת את קרן הנאצריזם. ידידים-יריבים שונים בסהר הפורה החלו להזכיר לנאצר בעוקצנות גוברת את תפקידו הערבי העיקרי ביחס לישראל. שרשרת ההתגרריות הפיזיאליות-פלשתינאיות באו דווקא מעבר לגבול הסורי בצפון ומירדן במזרח. באותן זירות התנהלו גם פעולות התגמול של ישראל. ואילו בגבול המצרי שרר שקט מוחלט כמעט. סוריה ניסתה באותה תקופה להטות את מקורות הירדן והכינרת שזרמו בתחומה, כדי ליישב את מפעל השאיבה ומוביל-המים הישראלי לדרום, אך נכשלה. כך נתהווה תהליך ההסלמה שגרר גם את רצועת עזה המצרית והמשותקת לזירה של "פעולות גרילה" ו"פעולות תגמול". אבל התמונה הכללית שהצטיירה בגבולות ישראל היתה של פסיביות מצרית ואקטיביזם סורי בלתי-נלאה. בעוד ש"הארגון לשחרור פלשתינה" (בהנהגת שוקיירי) נמצא אז תחת פטרונות מצרית, קפצה סוריה ופרשה את חסותה על ארגון הפת"ח (בהנהגת ערפאת), שהוקם בכויית ב-1964

⁹ בישראל נוצרה אווירה של ציפייה לגרוע ביותר, אבל גם של יציאה מן הבדידות במערכות "המלחמה הקרה" בין הגושים העולמיים.

¹⁰ לא ניכס כאן לנושא הרפורמות הקרקעיות השונות, או לצורות-ההלאמה של התעשייה והניהול הריכוזי של הכלכלה.

⁸ תקצר היריעה לפרט במאמר זה את הביבליוגרפיה הענפה הקיימת לגבי הנאצריזם והבעת'יים מבחינה אידיאולוגית והיסטורית-מדענית. הכוונה להזכיר בראשי-פרקים את שתי רוחות התזוית הפן-ערביות הללו, שהפכו בינתיים לשני אודים עשנים, והותירו את הסהר הפורה פתוח להתיפתחות חדשות.

וצויד בבטיסטים ובנשק על אדמת סוריה. משמע, לא ממצרים מתנהלת מלחמת השחרור הערבית, אלא מחזית הסהר הפורה...

ביוני 1967 נפל הפור. נאצר נגרר להגן על מעמדה ועל שליחותה הפן-ערבית של מצרים בטרם עת מבחינתו, וכידוע – לא בלי זירוז סובייטי קצר-רוח. תכניתו הראשונית היתה כנראה הליכה-עדהספ (brinkmanship), ששכרה השלבי בצדה. אך העולם הערבי נדלק עד לאקסטזה והפנט את נאצר להכרזות על מלחמת-השמד ולצעדים שמשמעותם עלה למלחמה. ישראל הגיבה, בלית-בררה, במתקפת-נגד מקדימה, והתוצאות ידועות. מצרים חזרה ל"מימדיה הטבעיים", וכך גם ירדן וסוריה. ואילו ישראל סברה שנפלו לידיה "שטחים מוחזקים"...

אין זו אגדה...

וד ב-1957 פרסם פרופסור להיסטוריה ערבית באוניברסיטת ביירות מאמר רב-עניין, הדוחה את הפן-ערביזם לימות המשיח, ומחייב איחודים אזוריים בעלי מורשת תרבותית-היסטורית משלהם, ובראשם הסהר הפורה.¹¹

במבוא להצעתו מגנה פרופ' פארס את ה"בלקניזציה" של העולם הערבי, מעשה ידי האימפריאליזם, שהתמסדה לבסוף באמנת הליגה הערבית:

האימפריאליסטים בודדו לחלוטין את ארצות ערב זו מזו ביצרים גבולות מלאכותיים, ישויות וממשלות. כל מחוז ערבי הופרד מן האחרים ונוצרו בו חיים כלכליים ותרבותיים בעלי גוון שונה. בכל שטח כזה צמח מעמד שליט, שהאינטרסים שלו חייבו את שימור הפיצול והעצמאות המקומית, כדי להמשיך ולקיים בידי את סמכותו והשפעתו.

לפיכך, מציע פארס, שבמקום "ארצות ערב המאוחדות" (רעיון שהוא עצמו דגל בו בעבר) יוקמו ארבעה איחודים מדיניים, אשר לכל אחד מהם היגיון גיאוגרפי ומורשת היסטורית ייחודית משלו. ואלה הם:

1. **הסהר הפורה.** מדינה זו תשתרע על עמק הפרת-חידקל (כולל כוויית!) ו"סוריה הטבעית", שאליה ישתייכו: עירק, כוויית, סוריה, ירדן ופלשתינה ("לאחר שחרורה"), אבל בלי לבנון, ארצו של המחבר, שבזכות היותה "חלוצת התחייה הערבית", נועד לה תפקיד כלל ערבי... שטחו של איחוד זה יגיע ל-700 אלף קמ"ר, ואוכלוסייתו – כ-20 מיליון נפש (נכון לאותו זמן). יהיה בו צירוף נאות של נפט, זרבות קרקעיות ושפע מים.
2. **חצי-האי ערב.** מדינה זו תכלול את ערב הסעודית, תימן, עדן, עומן, איחוד הנסיכויות ושאר ה"פרוטקטורטים". שטחו של איחוד זה יגיע ל-3.5 מיליון קמ"ר, ואוכלוסייתו – כ-10 מיליון נפש (נכון לאותו זמן). בסיסו הכלכלי מובן מאליו, וכך גם האילוץ הבינלאומי בקיומו הנפרד...
3. **עמק הנילוס.** מדינה זו תכלול את מצרים, סודן ולוב. שטחה יגיע ל-5 מיליון קמ"ר, ואוכלוסייתה – 60

מיליון נפש (נכון לאותו זמן). היא תתבסס על צירוף הידע הטכנולוגי המצרי עם הון הנפט הלבוי ושפע הקרקעות הבלתי-מנוצלות של סודן במישוריה הגשומים, כשטח הגירה לעודפי האוכלוסייה המצרית.

4. **המגרב.** מדינה זו תכלול את מרוקו, אלג'יריה וטוניס. שטחה יגיע ל-3 מיליון קמ"ר, ואוכלוסייתה – כ-40 מיליון נפש (נכון לאותו זמן).

ספק אם רעיון אקדמי זה, בשלמותו, נדון אי-פעם בפורום פוליטי כלשהו. רק חלקים מסוימים ממנו, כגון אחדות עמק הנילוס, או הסהר הפורה, עלו על סדר-היום של חוגים מדיניים שונים. אבל יש להודות, שהנושא עלה בעיקר כעניין ערבי פנימי, ובמטרה לגמד, אם לא להכחיד, את ישראל, כפי שמשקף גם מהצעתו של פרופ' פארס משנת 1957. אלא שמאז פשטה ההיסטוריה צורה ולבשה צורה – ודומה כי לאור עובדות-החיים ניתן לסכמן כלהלן:

א. המלחמה הקרה, עם מאזן האימה הגרעינית שלה, נסתיימה. המרת התיכון חופשי עתה, יחסית יותר מבעבר, למצוא את איזונו הפנימיים כמערכת בלתי-תלויה ובלתי-פרוצה להתרוצצות בין מעצמות זרות. ב. מדינת ישראל, לא רק שלא נשברה בשרשרת המלחמות של מחצית המאה, אלא אף גדלה והתעצמה בעקבותיה, ולא מעט "בזכותן". ישראל מהווה כיום חלק בלתי-נפרד ממערכת המזרח התיכון על איזוניה הסטטיים והדינמיים כאחד. השאלה העומדת על הפרק היא אם "גודלה הטבעי" ביחס לסביבתה כרוך בהחזרת לגלל ההיסטוריה אחרונת (כפי שיש טוענים בערמוניות, ויש בתמימות), או בביסוס הגבולות על מציאות חדשה ואופקים אזוריים חדשים.

ג. מדינות הסהר הפורה לא נעלמו ולא נשחקו בזרמים הסוערים מיסודם של הנאצריזם והבעתיזם, לא רק בשל כישלונם של אלה במלחמות שנתמכו בידי אימפריאליזם זר ואידיאולוגיות מיובאות, אלא בעיקר בזכות דבקותן של מדינות אלה (המודעת והבלתי-מודעת) במורשתן ההיסטורית. לא נותר להן אלא לבחון מחדש, לאור ההרפיה בלחצים חיצוניים, אם ה"בלקניזציה" שנכפתה עליהן בראשית המאה היא בגדר גזרה בלתי-הפיכה, או מחלה שניתן להתגבר עליה.

ד. רעיון המדינה הפלשתינאית בארץ-ישראל המערבית מהווה אחד מפרות ה"בלקניזציה" של הסהר הפורה, או מזרעי ה"יוגוסלביזציה" של ארץ-ישראל לעתיד לבוא. למעשה אין כיום אף מדינה ערבית אחת באזור כולו שאיננה אמביוולנטית (לפחות) כלפי תכנית אנכרוניסטית זו, בין מטעמים אינדיבידואליים ובין מטעמים ערביים כלליים. אלא אם כן הכוונה הסמויה היא להחזיר את ישראל למצב של "פצצת מגע" (כביטוי של קייסינג'ר), ואת האזור – למתאבד קולקטיבי.

ערפאת הטיח פעם באסד (ב-1978, בתשובה לטענה

¹¹ נביה אמין פארס, די-סאט ערבית (לעיונים ערביים), ביירות, 1957.

קטנה ופעם להתלקחות; היא הסתירה של "השלום" בתוך עצמו; באחת: השלום עם הפלשתינאיות הוא המלחמה – גם כשהוא מעוגן ב"חוזים" (שלגביהם קיים פסק הלכה ידוע מלפני 1,370 שנה...)

ברם, אפילו יגיעו הדברים לידי פיוס-לא-פיוס של הפלשתינאיות בצורת מדינה-לא-מדינה, ונמרי הסהר הפורה לא יהפכו את חברבורותיהם, ויבוא אשר יבוא על "השלום", טעות היא לחשוב שה"סיבוב הבא" פירושו חורבן ישראל. מדוע רק ישראל? מדוע לא שואה חדשה לתוקפנות? אמנם תהיה הקזת-דם עצומה, והקרבות יהיו יותר מקרב האזרחים ב"עורף" מאשר בין החיילים, וישראל הרי כה עייפה מן השכול, וכה פגיעה להונאה עצמית... אבל רק לישראל, ולא לתוקפיה, תהיה התבוסה במלחמה שאלת חיים או מוות, ולכן לא תהיה לה בררה... עד כאן אשר לחלופה הראשונה, שהוצגה במאמר זה. אשר לחלופה השנייה, של ברית הסהר הפורה הערבי וארץ-ישראל, אין דבר קל יותר מלהחשיד אותה בראייה מהרהורי-לב, ואף להאשימה בניטוק מן המציאות. אך זו תהא התפרצות אל דלת פתוחה. מי אומר כי מה שנראה (אם כך נראה...) טוב לישראל, צריך להיראות טוב גם לערבים בעיניהם הם? שמא היסודנות האיסלאמית טובה להם יותר בעיניהם?¹⁵ ואולי אחדותו המדינית של הסהר הפורה אינה עולה כלל בקנה אחד עם שלומה של ישראל? שתי נקודות הודגשו בנושא זה בפתח הדברים. האחת, שמהלך של איחוד הסהר הפורה הערבי יכול להתרחש באורח בלתי-תלוי ברצונה של ישראל. והשנייה, שישראל חייבת לקחת זאת בחשבון מראש, לפני כל הכרעה מדינית לגבי ארץ-ישראל המערבית, וייתכן גם שתצטרך להתערב בצורה כלשהי בעיכובו או בעידודו של שינוי כזה בסטטוס-קוו. על אחת כמה וכמה במקרה שתוקם מדינה פלשתינאית לפני האיחוד בסהר הפורה, שכן בתנאים כאלה תיווצר סכנת קיום לישראל והיא תידחף למתקפת-נגד מקדימה. נמצא, שעצם הקמתה של המדינה הפלשתינאית תהיה מכשול כבד להגשמת האיחוד בסהר הפורה בדרכי שלום. אך אם נחדד נגוד זה שבין מדינה פלשתינאית בארץ-ישראל המערבית לבין מיזוג הסהר הפורה שממזרח לנהר הירדן למדינה אחת, אין די בקביעה שהחלופה הראשונה תסכן את קיומה של ישראל ותוביל בהכרח להסתבכות כל מדינות האזור במלחמה נוספת. יש להזכיר לכל מי שתודעתו מקובעת (מלשון קיבעון – פיקסציה) במצב ההיסטורי מלפני 70 שנה, כי אם המדינה היהודית היתה אז בגדר חזון שצריך אולי "למכור" אותו לבעלי החזון של מדינת הסהר הפורה, הרי כיום מצויים אנו במצב הפוך, דהיינו: בעלי החזון לאיחוד הסהר הפורה בהתנהוות הם שיצטרכו "למכור" זאת לישראל, שהיא עובדה קיימת. אי אפשר יהיה לחולל מהפך במאזן הכוחות באזור מבלי להתחשב באינטרסים החיוניים של ישראל. ואשר לדרך המלחמות, הרי זו נוסתה כבר פעם אחר פעם במשך יובל שנים, והתוצאות היו טראומטיות למדי. לא רק ה"פיאודליזם" נכשל ב-1948, אלא גם ה"סוציאליזם" הפערבי ב-1967. אפילו מלחמת 1973 לא בדיק הפכה את אסד ל"צלחא א-דין" מודרני או את סאדאת ל"ביסמרק"... ההטרדה הנמשכת של ישראל בטרור משפילה, בסופו של דבר, את כבודם העצמי ואת מעמדם הבינלאומי של הערבים, שכן הטרור הוא נשקו של החלש מול כוח עדיף,

שפלשתינה היא דרום סוריה, ולכן הנהגת המאבק עליה אינו בסמכות הפלשתינאים כלל), כי "סוריה היא פלשתינה הצפונית".... זאת כמובן רק על דרך ההתרסה הרטורית.¹² אבל מחר יאמר ערפאת ביתר רצינות לחוסיין ש"ירדן היא פלשתינה המזרחית" (כך כתוב באמנה הפלשתינאית), ומחרתיים יאמר ש"ישראל היא פלשתינה המערבית" (וזה כתוב לא רק ב"אמנה", אלא במעמקי האתוס הפלשתינאי ובצל המיתוסים הערביים והאחרים שפרחו סביב המלחמות במשך עשרות שנים). סביר להניח שגם צדאם חוסיין וגם המלך פאהד חושיים משכנות עם "פלשתינה השלמה" יותר מאשר עם ארץ-ישראל השלמה – ולו רק מטעמים של יציבות ערבית פנימית, לאור הנטייה המצרית הקבועה להשתמש ב"בעיה הפלשתינאית" כעילה להתערבות בענייני הסהר הפורה והמרחב הערבי בכלל.

במכתב לקונגרס סטודנטים ירדניים בבגדד ב-1974 כתב ערפאת: "ירדן היא שלנו, פלשתינה היא שלנו, ואנחנו נבנה את ישותנו הלאומית על כל הארץ הזאת, לאחר שנשחרר אותה הן מן הנוכחות הציונית והן מן הנוכחות של הבוגד הריאקציוני [המלך חוסיין]".¹³ אבל, על נדנדת הנשיכות והנשיקות בין ערפאת וחוסיין, וכן ערמת הניירות של "הסכמים" שהופרו, וערמת החללים ש"מתחת לדשא" מאז רצח המלך עבדאללה (1951) וכמה מקציני צבאו, דרך הטבח המפורסם במורדי אש"ף ב"ספטמבר השחור" (1970), ועד לעימותים ולפיוסים של ימינו אלה – אפשר לכתוב ספר עב-כרס. הוא הדין גם ביחסי אש"ף-סוריה, או יחסי אש"ף-עירק. וקצר המצע מהשתרע.

המרצע הפלשתינאי אינו מציץ משק אחד בלבד, אלא מכמה שקים. בגלגולו הסורי יצא פעם מרצע זה מפיו של זוהייר מוחסין (פלשתינאי חבר הבעת), שנתמנה על-ידי אסד ב-1970 למפקד ארגון א-צעיקה, עד לרציחתו ב-1979, שהתבטא פעם בזו הלשון:

אין הבדל בין ירדנים, פלשתינאים, סורים ולבנונים... אנחנו עם אחד. רק מטעמים פוליטיים אנו מדגישים את זהותנו הפלשתינאית... הזהות הפלשתינאית הנפרדת קיימת רק מסיבות טקטיות.

(קרי: כדי לחזק את הטענה ל"הגדרה עצמית" בשטחים שבידי ישראל). ואילו אבר-נידאל (צברי אל-בנא) הרחיב את היריעה: "סוריה הגדולה כוללת את פלשתינה, עירק, ירדן וסוריה".¹⁴

הדגמנו כאן רק קרעי חוטים מתוך יריעה רחבה ומנומרת כדי להמחיש, ולו ברמז, כי הבררה בין ספיגת הזהות הפלשתינאית באומה הערבית האחת בסהר הפורה ובין הקמת מדינה פלשתינאית (ננסית תחילה...), הכרוכה בהפיכת ישראל ל"מדינת חוף", או "מדינת קיפוד" מוקפת מחטיביטחון, בררה זו חדה וגורלית לאזור כולו, ואי-אפשר להתחמק מהכרעה בין שתי החלופות.

הפלשתינאיות היא "אם כל המלחמות"; היא הבלוטה המעוררת את יצרי המלחמות; היא הסם המשכר לאשליית "מדינת הצלבנים"; היא מקור התסביכים המיליטריסטיים והמשטרם הדיקטטוריים, שפגעו עד כה בעיקר בערבים; היא המגנט המושך אל המעגל האזורי התערבויות זרות בלתי-פוסקות, המתכסות באצטלה של "משכיני-שלום"; היא הרוח הנושפת במדורה ומחזיקה אותה פעם על אש

¹² ראה התייעוד ב-Daniel Pipes, Greater Syria (Oxford Un. Press, 1990), p. 116.

¹³ פייפט, שם.

¹⁵ לדילמה של הערבים בין תחייה איסלאמית קנ-אית לבין תחייה לאומית מודרנית, ראה: Foud Ajami, The Arab Predicament (Cambridge Un Press, 1981).

¹⁴ שם.

ולמרות ערכו כגורם מתיש הריהו חושף מיניה וביה את חולשתן ואת קוצר-ידן של מדינות ערב המסתתרות מאחוריו, כביכול. יתר על כן, הטרור הוא גם נשק פרובוקטיבי, הנוטל את הזימה מידי ממשלות ומעביר אותה לידי ארגונים הרפתקניים, העלולים לגרור מדינות לעימותים מביכים ומשפילים, כפי שראינו בעבר. מבחינה זו, אין זה משנה כלל אם הטרור מתנהל על-ידי ארגונים שמעבר לגבול, או שהוא בוקע מתוך "מדינה", שמעצם טיבה ומיקומה אין לה תוחלת בלי טרור.

טענתי היא אפוא שנוצרה כאן בררה משותפת לישראל ולמדינות הסהר הפורה: שיתוף-פעולה למניעת הקמתה של מדינה פלשתינאית, או היגררות למלחמה בלתי-נמנעת, כתוצאה מהפרת מאזן הכוחות בעקבות הקמתה של מדינה כזאת.

והנה, מן הניתוח הכולל במאמר זה עולה התחזית (לא הוכחה) כי בשלו התנאים האובייקטיביים לאיחוד הסהר הפורה, לא רק מכוח שורשיותו ההיסטורית של הרעיון, אלא גם כתוצאה מן החלל הריק שנוצר באזור עם שקיעת הפך-ערביות מיסודם של הנאציזם והבעת'יזם. ולא רק זאת, אלא שגם התפרקותה של ברית-המועצות וקץ המלחמה הקרה יוצרים חלל ריק לצורך העניין. לכך יש להוסיף את הנשיפה האירנית בעורפה של הלאומיות הערבית באזור, במסווה (או ביומרה) של ג'יהאד איסלאמי בהשראה שיעית. וכאן מגיעים אנו אל מרכזיותה החדשה של עירק בהגנה על הסהר הפורה מפני הגל העכור של יסודנות הרפתקנית, שהוא האיום האמיתי על הערבים, ולא האיום המדומה מצד ארץ-ישראל.

עירק היא המדינה הערבית היחידה בסהר הפורה המאוימת הן מבחוץ (אירן) והן מבפנים (הרכבה האתני שנוכר לעיל). עירק שאפה תמיד לעומק גיאוגרפי בכיוון הים התיכון, והנה קפץ עליה השטן בדמות החיפזון המוזר בכוויית. פרשה זו אינה מעניינת של מאמר זה, אבל יומרתו הנואלת של צדאם חוסיין להעטות על שכמו גלימה של "עבד אל-נאצר חדש", כמשפיל ארצות-הברית ומשמיד ישראל, ובעיקר כתופס את שור הנפט הערבי בקרניו (יומרה שקוממה נגדו כמעט את כל העולם, מגדול ועד קטן), הוכיחה מחדש באיזה "עולם חדש" (במובן המזרח-תיכוני) חיה ישראל, ומפני מה ומי עליה להישמר.

אך עם כל אמצעי הזהירות המתחייבים, אפשר להניח שצדאם חוסיין איננו עירק, ובכל הנוגע להיפותזה המיוחדת למאמר זה, יש לזכור שעירק תהיה עמוד התווך הכלכלי

והתרבותי של מדינת הסהר הפורה, אם וכאשר תקום. ואשר לפלשתינה, ברור שהיא הרבה פחות "עירק מערבית" מאשר "סוריה דרומית"...

זאת ועוד: מדינאי עירק (יהיו אשר יהיו) יודעים ודאי היטב שלבד מאירן ותורכיה, שיש להן מה לחשוש מאיחוד הסהר הפורה מן המפרץ הפרסי עד הים התיכון, הרי המכשול הפנים-ערבי העיקרי לכך הן מצרים וערב הסעודית, שתיהן ביחד וכל אחת מהן לחוד. הן הסעודים והן המצרים מעוניינים מאז ומתמיד בהמשך הפיצול של הסהר הפורה למדינות חלשות, המסוכסכות ביניהן. מעצמה ערבית בצפונה של ערב הסעודית, שתשרע על כל השטח מהמפרץ הפרסי ועד ים סוף, פירושה לחץ ישיר על יציבותו של המשטר המלוכני בערב הסעודית ועל הניצול "הלא-שוויוני" של "הנפט הערבי". רק טפח מכל זה נחשף בפרשת כוויית.

ואילו מצרים, המעוניינת ב"מרכזיות", אם לא בהגמוניה, בעולם הערבי, ודאי שאינה מבקשת לעצמה מתחרה רב-משקל כזה בדמות סהר פורה מאוחד; שלא לדבר על כך שלמצרים יש רעיונות משלה לגבי "הנפט הערבי". ודאי שאין זה מקרה שדווקא מצרים היא הפטרונית הראשית של מדינה פלשתינאית "עצמאית"...

נמצא שבסיטואציה זו רק ישראל עשויה להיות מעוניינת באחדות הסהר הפורה (מן הטעמים שנסקרו לעיל בהרחבה), אבל לא על בסיס של "שטחים תמורת שלום", אלא על יסוד של "משהו תמורת משהו", ולא הפחות שבהם: ספיגת הזהות הפלשתינאית בתוך הלאום הערבי של הסהר הפורה – מחוץ לארץ-ישראל, ולא כסכין חדה על צווארה.

פרדוקסלית, גם אם ישראל יכולה להשיג לעצמה גבולות טובים בהרבה במקרה של סיבוב מלחמה נוסף, מוטב לשני הצדדים (ובייחוד לעירק) להזוף בכוחות משותפים את ההתנגדות החיצונית, במזרח התיכון ובעולם, לדורקים בשלום בין הסהר הפורה וארץ-ישראל השלמה, מאשר לספק לאחרים הזדמנות נוספת למדיניות של "הפרד ומשול".

אחרי ככלות הכל, דומה שעם כל מדינה ערבית בנפרד ניתן להגיע להסדר שלום כזה או אחר, ואילו בין הסהר הפורה הערבי השלם עם עצמו ובין ארץ-ישראל השלמה יכולה להיווצר, בתנאים מסוימים, ברית של ממש על יסוד אינטרסים הדדיים בנייקימא.

ואם ירצו – אין זו אגדה... ■

בחר לך כיד המקרה המישה שמות של ערבים: ...צדאם חוסיין... ערפאת... השייח' צבאח... חשוני... אסד... קד'אפי... ומה מצאת? פושע נגד האנושות; ראש כנופיית מרצחים; סחטן נפט; נער שעשועים; מרצח המונים וסתם מטורף.
מיוחס לדייוויד פרייס ג'ונס